

UOT: 821(=512.1)

Aydan Xəndan*

“FƏCR-İ ATİ” ƏDƏBİ QRUPU VƏ ƏHMƏD HAŞİM POEZİYASI

Açar sözlər: poeziya, simvolizm, türk ədəbiyyatı, əruz vəznü, “Fəcr-i ati”

Key words: poetry, symbolism, Turkish literature, aruz, “Fejr-i Ati”

Ключевые слова: поэзия, символизм, турецкая литература, метр аруз, «Феджр-и ати»

1901-ci ildə “Sərvəti Fünun” jurnalı bağlandıqdan sonra türk ədəbi mühitində sanki bir boşluq yaranır. Bu boşluğu nəsr sahəsində qismən Xalid Ziya Uşaqlığı, Məhməd Rauf, poeziyada isə Tofiq Fikrət doldururdu. Bir çox şairlər ciddi senzura ilə əlaqədar olaraq ədəbi fəaliyyətlərinə ara verməli olurlar. 1908-ci il II Məşrutə elan olunduqdan sonra ədəbi aləmdə yenidən bir növ canlanma yaranmış olur. Jurnal yenidən nəşr olunmağa başlasa da, bir qisim şairlər yeni ədəbi topluluq yaratmaq fikrinə düşürlər. Beləcə, II Məşrutənin elan olunduğu günlərdə aralarında İzmir və Səlanikdən gələn gənclərdən ibarət olan bir qrup Əhməd Səminin “Hilal” adlı mətbəəsində toplaşır. Əvvəlcə yaranacaq ədəbi qrupa Sina-yi Əməl adını vermək istəsələr də, son nəticədə “Fəcr-i ati” (“Gələcəyin səhəri”) adını daşıyan yeni bir topluluq meydana çıxır. Qrup üzvləri arasında yer alan Şəhəbəddin Süleyman “Sənət şəxsi və möhtərəmdir” şüarını irəli sürür. Bu fikir Fəcr-i aticilərin ədəbi anlayışını daşımalydı.

“Fəcr-i ati” öz fəaliyyətini ictimaiyyətə bildirmək məqsədilə bəyannamə hazırlayır. Bu bəyannamə “Sərvəti Fünun” jurnalının 24 fevral 1909 tarixli nömrəsində dərc olunur. Bəyannamədə aşağıdakı fikirlər irəli sürülür:

1. Bu vaxta qədər ədəbi əsərləri həm müəlliflər, həm də oxucular ciddi şəkildə qarşılamamış, ədəbiyyata əyləncə ünsürü kimi dəyər verilmişdi. Halbuki sənətin, ədəbiyyatın estetik və sosial bir mahiyyəti var. Seçimlər və məqsədlər nə olursa olsun, bu sənət sahəsinin mahiyyəti lazımınca qiymətləndirilməlidir. “Sərvət-i Fünun” topluluğu bu mahiyyəti başa düşsə də, təzyiqlər və dildəki qüsurulara görə müvəffəqiyyət əldə edə bilməmişdir. “Fəcr-i ati” qrupu isə ədəbi əsərlərin yaradılmasına, sosial elmlərin inkişafına xidmət göstərəcəkdir.

2. Topluluq üzvləri hamının iştirak edə biləcəyi açıq yığıncaqlar təşkil edəcək və bu şəkildə xalqın sənət və ədəbiyyat sahəsindəki biliklərini artırıb olacaqlar.

3. İstedadlı sənətkarlar bir yerə yığılaraq birlik və həmrəylik nümayiş etdirərək, ictimaiyyəti bu şəkildə məlumatlandıracaqlar.

4. Qrup üzvlərinin əsərləri nəşr olunacaq və çapdan çıxan kitablardan kitabxana təşkil olunacaq.

5. Qərb ədəbiyyatının məşhur əsərləri türkcəyə tərcümə olunacaq.

“Fəcr-i ati” ədəbi topluluğuna üzv olan şairlər arasında Faiq Ali, Əhməd Haşım, Fazil Əhməd, Yaqub Qədri, Cəlal Sahir, Həmdullah Sübhü və başqaları var idi. Qeyd etmək lazımdır ki, özlərindən əvvəl yazıb-yaradan şairlərin poeziyaya münasibətilə razı olmayan “Fəcr-i ati”cilər, əslində, özləri də “Sərvət-i fünun”çulardan tam fərqli bir ədəbiyyat yarada bilmədilər. Bu poeziyanın əsas xü-

* Bakı Dövlət Universiteti. Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru. E-mail: Aydan19@mail.ru

susiyətləri aşağıdakılardan ibarət idi:

1. Eşq və təbiət bu poeziyanın müraciət etdiyi əsas mövzular idi.
2. Təbiət təsvirləri reallıqdan uzaq idi.
3. Ədəbi əsərlərin dili “Sərvət-i fünün”çuların dilinə bənzəyirdi.
4. Fransız ədəbiyyatında olduqca populyar olan simvolizm cərəyanı bu şairlərin bir çoxunun yaradıcılığına təsir etmişdi.
5. Vəzn olaraq əruz vəzninə üstünlük verilmiş və əsasən də bu vəznin sərbəst müstəzad bəhrindən daha çox istifadə olunmuşdu.

“Fəcr-i ati” irəli sürdüyü “Sənət şəxsi və möhtərəmdir” prinsipi ilə o dövrdə siyasətdən uzaq durmağa çalışmışdır. Lakin qrupun bəzi üzvləri nə qədər çalışsalar da, ictimai-siyasi hərəkətdən uzaq qala bilmir. Beləcə 31 mart hadisəsindən sonra Əhməd Səməimlə Əli Süxən bir mənsur şeir yazaraq “Hilal” qəzetində bu hadisənin əleyhinə çıxmış olur. Məhz bunun nəticəsində də mətbəə üsyana qalxan əhali tərəfindən təzyiqlə məruz qalır. Bunun nəticəsində “Fəcr-i ati”cilər fəaliyyət göstərdikləri məkanı dəyişdirməli olurlar. Onlar “Hilal” mətbəəsindən çıxaraq, müxtəlif yerlərdə kirayə otaqlar tutaraq, fəaliyyətlərini davam etdirirlər.

Bəyannamədə irəli sürdükləri kitabxana qurmaq fikrini həyata keçirmək məqsədilə qrupun üzvləri nəşriyyat sahəsində fəaliyyətə başlayır. Onlar “Sərvət-i fünün” jurnalının səhifələrində Cəlal Sahirin “Bəyaz kölgələr” və “Siyah kitab”, Şəhabəddin Süleymanın “Tarixi-ədəbiyyati-Osmaniyyə” və “Çıxmaz sokak”, Rəfiq Xalidin “Kirpinin dedikləri” kitablarının nəşr olunacağı barədə elanı dərc etdirirlər. “Fəcr-i ati”cilər söz verdikləri kitabxanayı qururlar.

Bu dövrdə Təhsin Nahidin “Ruhi-biqeyd”, Cəmil Süleymanın “Timsali-eşq” və Köprülüzadə Fuadın “Həyatı-fikriyyə” əsərlərini çap etdirirlər. Lakin söz verdikləri sayda əsərləri kitab halında nəşr etdirməyə nail ola bilmirlər.

“Fəcr-i ati”cilər məqsədlərini həyata keçirmək üçün müəyyən günlərdə bir yerə yığılır, yazı və şeirlərini qrup üzvləri arasında oxuyur və onların tənqidi fikirlərilə tanış olurdular. Bu tərz yığıncıqların məqsədi həm də ədəbi birlik ab-havasını yaratmaq idi. Qrup üzvləri ədəbi ailə təşkil etmək ideyasını əslində qəribə ədəbi topluluqlarından götürmüşdülər. Ümumiyyətlə, Qəribə ədəbiyyatının təsiri, fransız ədəbi cərəyanlarının təsiri “Fəcr-i ati”cilərdə olduqca güclüydü. Qrup üzvləri arasında birlik hissini möhkəmlətmək üçün yeni daxil olan üzvlərin qəbul olunma mərasimləri xüsusi təntənəylə keçirilir, üç həftə üst-üstə iclaslara gəlməyən üzvlər isə qrupdan xaric olunurdu.

Qrupun üzvləri fəaliyyətlərinin ilk dövrlərində “İttihad və tərəqqi”çiləri dəstəkləyirdilər. Lakin qrupun üzvü olan Əhməd Səməim qətlə yetirildikdən sonra “Fəcr-i ati”ylə “İttihad və tərəqqi”nin arası dəyir. Qrup bu ölüm hadisəsinin səbəbkarı olaraq İttihadçıların olduğunu bildirdikdə siyasi iqtidar onları sıxışdırmağa başlayır.

Üç il boyunca fəaliyyət göstərən ədəbi qrupun qısamüddətli mövcudluğu dövründə qrupun ilk başçısı Faiq Ali Ozansoy olmuşdur. Daha sonra Fazil Əhməd, Həmdüllah Sübhi idarə edənlər arasında olublar. Bəyannamə dərc olunduqdan sonra qrup ətrafında müxtəlif polemikalar baş vermişdi. “Sərvət-i Fünün” və “Rəsmli kitab” jurnallarının səhifələrində “Fəcr-i ati”yə qarşı müxtəlif tənqidi fikirlər irəli sürülmüşdü. 7 fevral 1912-ci ildə çıxan “Rübab” məcmuəsində isə Haqqı Təhsin, Səlahəddin Enis, Əli Naci və Xalid Fəxri “Fəcr-i ati”ciləri heç bir yenilik gətirmədiklərinə görə tənqid edirlər.

Qrupu tənqid edən digər zümrə də Gənc Qələmlər ətrafında toplaşan ədəbiyyatçılar idi. Onlar qrupu qeyri-təbii dil və üslub ilə fərdiyyətçi dünya görüşlərinə görə tənqid edirdilər. 1912-ci ildə tamamilə dağılan bu ədəbi qrup ilk yarandığı dövrdə iddialarla ədəbiyyata gəlsə də, özlərindən əvvəlki ədəbi qruplardan fərqli bir ədəbiyyat yarada bilmədi.

Bütün deyilənlərlə yanaşı, “Fəcr-i ati”cilər poeziya sahəsində özlərinə məxsus bir şeir dili yaratmış oldular. Simvolizm və impressionizm təhkiyə üsullarına xüsusi yer verən şairlər yazdıqları şeirlərdə hərəkətli, sanki rəsm tablolarını xatırladan təsvirlərə, simvolistlərə xas olan sirli, mübhəmli, kölgələrlə dolu duyğulara yer verdilər. Beləcə, Əhməd Haşım, Cəlal Sahir poeziyası yaranmış ol-

du.

“Fəcr-i ati” şairlərinin bir qismi mənsur şeirə üstünlük verdilər. Bu haqda Rəfiq Xalid yazır: “Mənsur şeir girdabına qapılmışıq, aramızda sütun-sütun ohlu, ahlı mənsurələr yazan çoxdur”. Mənsur şeirlərdə qadın, sosial və siyasi mövzular, şəxsiyyətlə bağlı olan mövzulara yer verilirdi. Qeyd etmək lazımdır ki, mənsur şeir təkcə “Fəcr-i ati”cülərin baş vurduqları janr olmamışdır. Məşhur nasir Xalid Ziya, Mehmed Rauf kimi yazıçılar da bu janrda əsərlər meydana gətirmişdilər. “Fəcr-i ati” qrupunun üzvləri arasında yer alan Yaqub Qədri Qaraosmanoğlu da mənsur şeirlərə üstünlük verirdi. Onun “Ərənlərin Bağından” kitabında məhz mənsur şeirlər yer almışdır.

“Fəcr-i ati” əncüməsinin dağılması müxtəlif səbəblər üzündən baş verir. Dağılma prosesinin başlamasında Həmdüllah Sübhinin türk ocağının başına keçməsi hadisəsi də rol oynayır. Hər bir topluluğun möhkəm olmasının şərtləri arasında sözsüz ki, qrup üzvlərinin vəhdəti vacibdir. “Fəcr-i ati”cilər isə hər bir fürsətdə özlərinin ayrı-ayrılıqda, fərdi şəkildə qüvvə kəsb etdiyini sübut etməyə çalışırdılar. Onlar bir ədəbi qrupun üzvü olduqlarını bəyan etsələr də, qrupa daxil olan hər bir şəxsin azad ədəbi düşüncəyə sahib olduğunu bildirir, özlərinin müstəqilliyinə olduqca böyük əhəmiyyət verirdilər. Digər səbəblər arasında maddi imkansızlıq da yer almaqdaydı. Bəyannamədə əvvəlcədən nəzərdə tutulmuş kitabların çap olunması prosesi maddi vəsait tələb edirdi. Bu kitabları çap etdirmək, topluluğun adını daşıyan bir jurnalı çıxarmaq maddi imkanların olmadığı üçün olduqca böyük bir problem yaradırdı. İmkanların olmaması ucbatından qruplaşma tez-tez yerləşdikləri məkanları da dəyişməli olurdu.

Dağılma prosesi sürətləndikcə bu prosesə daha da təkan verən qrup üzvləri müxtəlif məcmuələrə üz tutdular. Belə ki, Şəhabəddin Süleyman, Camal Nadirin müdiri olduğu “Rübab” məcmuəsi öz səhifələrində həm “Fəcr-i-ati”yə qarşı mövqe tutan gənclərin yazılarına, həm də əncümən üzvlərinə yer vermiş oldu. Beləcə, eyni jurnalın səhifələrində “Fəcr-i ati”yə qarşı fikirlər səslənməyə başladı. Məcmuədə “Bataqlıqda” məqaləsiylə çıxış edən Şəhabəddin Süleyman öz yazısında Tofiq Fikrət, Cənab Şəhabəddin, Xalid Ziya kimi “Sərvət-i funun”çularla yanaşı, Faiq Əli, Əmin Bülənd, Əhməd Haşım, Yaqub Qədri kimi müəlliflərin də süquta uğradığını bəyan edirdi. Şəhabəddin Süleymanın bu məqaləsinə cavab olaraq Haqqı Təhsin öz məqaləsiylə çıxış edir. O deyir ki, “Fəcr-i ati” ədəbiyyat-i cədidəni “qəhr etdikdən sonra ədəbiyyat iqliminin krallığını elan edərək ehkam kəsməyə başlamış, fəqət ancaq bir “Sərəncam”, bir “Çıxmaz sokak” yazılmış, bir Bülənd, bir Haşım yetişdirmişdir” [1, s.35].

“Fəcr-i-ati”nin yetişdirdiyi simalar arasında Əhməd Haşım poeziyası xüsusilə seçilir. O, digər şairlərdən fərqli olaraq sənətdə estetik fikirlərin tərəfdarıydı. Əhməd Haşım “sənət sənət üçündür” şüarını öz şeir anlayışına daha yaxın hesab edirdi. Şair şeirdə ən çox kəlmələrin mənası deyil, cümlədəki tələffüz şəklində əhəmiyyət verirdi. Əhməd Haşım fransız simvolistlərinin təsiri altında simvolist əsərlər meydana gətirirdi. Şair ətraf mühiti olduğu kimi deyil, özünün gördüyü, təsəvvür etdiyi kimi təsvir edirdi.

Əhməd Haşım Qərb poeziyası ilə hələ Qalatasaray liseyində oxuduğu dövrlərdə tanış olmuşdu. Oxuduğu fransız şeir antologiyası gəncin ədəbi zövqünü oxşamışdır. Fransız simvolistlərinin poeziya anlayışını Henri de Regnenin, divan şeiri təcrübəsinin və məzmunlar dünyasını isə Şeyx Qalibin şəxsində mənimsəmişdir. Haşım əsas etibarilə simvolistdir, lakin impressionizm onun üslubuna təsir etmişdir [2, s.270].

Əhməd Haşım şeirləri sanki bir rəssam tablosunu xatırladır. Bu şeirlərdə simvolistlərə xas olan ritm, ahəng, musiqi, rənglər üstünlük təşkil edir. Əhməd Haşım ilk şeirlərini nəşr etdirməyə başladığı dövrdən oxucu kütləsi tərəfindən maraqla qarşılanmışdı. “Dərgah” jurnalı çıxmağa başladığı zaman şair jurnalın redaksiya heyətinə daxil olmuşdu. Bu jurnalın səhifələrində müxtəlif şeirləri çap olunmuşdu. Haşımın yaradıcılığına fransız simvolistlərinin güclü təsiri olduğundan onun poeziyasının istər mövzuları, istərsə də təsvir üsulları qeyri-adiliyyətlə seçilir. Haşımın poeziya haqqında fikirlərini onun Piyalə adlı kitabının müqəddiməsində yazdığı “Şeir haqqında bəzi mülahizələr” başlıqlı yazısından öyrənirik. Şair mülahizələrində aşağıdakı fikirləri söyləyir:

“Şeir nə bir həqiqət xəbərçisi, nə bir bəlağətli insan, nə də bir vazı-i qanundur. Şairin lisanı nəsr kimi anlaşılmaq üçün deyil, fəqət duyulmaq üçün vücud bulmuş, musiqi ilə söz arasında, sözdən ziyadə musiqiyə yaxın, mütəvassit bir lisandır” [3, s.70].

Əhməd Haşımın şeir haqqında fikirlərini bir-bir açıqlaması heç də təsadüfi olmamışdır. Şair bu məqaləsində yaşadığı dövrdə ədəbiyyatçıların poeziyanın hansı forma və məzmunundan ibarət olmasının daha doğru olduğu haqqında polemikalarından söhbət açır. Onun şeirlərini qəbul etməyənlərin tənqidi fikirlərindən bəhs edir:

“Mübaligəsiz deyə bilərəm ki, hər kəsin anlaya biləcəyi şeir dünənin şairlərinin işidir. Şairin mənalı olmaqdan əvvəl daha çox əndişələri vardır ki, onlara nisbətə məna və vüzh şeirin ancaq əhl olmayana görə qurulmuş xarici cəbhə və cidarını təşkil edir... Ən gözəl şeirlər mənalılarını oxucunun ruhundan alan şeirlərdir” [3, s.73]. Şairin söylədiklərindən belə nəticə çıxır ki, şeir heç də hamı tərəfindən başa düşülən olmamalıdır. Hər bir şeirdə oxucuya xəyal gücünü işə salmaq imkanı yaratmaq lazımdır. Piyalə kitabının ilk şeiri olan Müqəddimə şeiri sanki Haşım poeziyasına işıq tutur:

*Zannetmə ki güldür, ne de lale,
Ateş doludur, tutma yanarsın
Karşında şu gülgün piyale...*

*İçmişti Fuzuli bu alevden,
Düşmüşdü bu iksir ile Mecnun
Şairin sana anlattığı hale.
Yanmakta bu sagardan içenler,
Doldurmuş onunçün şeb-i aşkı
Baştanbaşa efgan ile nale
Ateş doludur, tutma yanarsın
Karşında şu gülgün piyale! [3, s.85]*

Şairin şeirləri iki kitabda toplanmışdır. Bu kitablar “Göl saatləri” (1921), “Piyalə” (1926) kitablarıdır. Onun şeirlərində musiqi ünsürü vacib yer tutmaqdadır. Şeirdə musiqi ahəngi yaratmaq fikri digər bir simvolist şair Cənab Şəhabəddinin şeir anlayışına da xasdır. Şair şeiri məhz musiqiyə nəsrin vəhdətində görürdü. Haşım da Cənab kimi şeirlərində musiqi yaradırdı. Onun yaratdığı musiqi sakit, tənhalıq, sükunətlə dolu olan bir musiqidir. Əruz vəzninə üstünlük verən şairin poetik dili də olduqca qəlizdir. Simvolizmə xas olan mübhəmli, sirli şeir aləmi yaratmaq məqsədi güdən şair qəliz, ibarəli ifadə tərzinə üz tutmuşdur. Xüsusən də 1901-1915-ci illər arasında yazdığı şeirlərində o, ərəb və fars sözlərinə üstünlük vermiş, lakin onlara yeni bir söyləyiş anlamı qatmış oldu. Şairin son dövr şeirlərinin dili isə əvvəlkilərə nisbətən daha sadədir.

Əhməd Haşımın şeirlərini bir-bir gözdən keçirərkən qarşımızda kədərli, bədbin, hüzn dolu rəsm lövhələri canlanır. Şeirlərdə tez-tez təkrarlanan axşam, gecə, giryə, mevt, ufuk, melal, nale və s. sözlər şairin kədərli misralara üstünlük verməsinin xəbərçisidir.

Haşımın bir çox şeirləri təbiət mövzusunda. Bu mövzulu şeirləri sadəcə hər hansı bir təbiət hadisəsini – günün batmasını, küləyin qopmasını, fəsillərin dəyişməsinə təsvir etmir. Şair təbiət təsvirlərində özünün ruh hallarının, içindəki həyəcanları, sarsıntıları tapır. Məsələn, Haşımın payız fəslinə həsr etdiyi şeirlərində küləkdən söhbət açılır. Küləklə özündə bənzərlik görən şair küləyin əsməsini, onun vıyılısını insanın içindəki ağrı hissindən zarımasına bənzədir:

*Dökerken ufka dönük, kanlı bir ziya eylül,
Ederek zülf-i tarumara hulul
Gizli bir sesle ağlayan ey bad.
Şimdi göklerde kater kater yanan
Necm-i mahmuru bir dakika nihan*

*Ederek sonra eyleyen ikad,
Ah, ey bad-ı hasta, bad-ı keder
O kadar natüvan ki gizli sesin,
Kendi derdinle kendin ağlarsın,
Sana derdin senin kifayət eder... [3, s.161]*

“Son bahar” şeirində külək kədərdən vıyıldayan, zarıyan bir insan kimidirsə, şairin “Rüzgar” şeirində külək hirsli, qarşısına çıxan hər bir maneəni dağıdan qüvvəyə sahibdir. Bu şeirində də Haşım özünü küləyə bənzədir:

*Bu haşr-ı giryede koştur benim de hulyamı,
Hayal-i ülvi-i nefrette kardeşis bizler,
Başım cünununu, ruhum gururunu gizler,
Bu haşr-ı giryede koştur peyinde hülyamı... [3, s.182]*

Şeirdə küləyin şiddətinə sanki qibtə edən şair, onu sakit üfüqləri dağıtmağa səsləyir, küləyi bağırmağa, gücünü göstərməyə səsləyir. Sanki şair içindəki ruh sarsıntılarını bayıra çıxarmaq istəyir, çünki artıq bu hissləri içində gizlətməkdən bezmişdir. Ümumiyyətlə, Haşım poeziyasına hakim olan kədar, qəm mövzusu sözsüz ki, şairin həyatındakı şəxsi məqamlarla əlaqədardır. Uşaq yaşlarında anasını itirməsi, zahiri görkəmiylə bərişə bilməməsi və bunun nəticəsində natamamlıq kompleksindən əziyyət çəkməsi, sonsuz iztirablardan qurtuluş yolunu isə xəyallarında canlandığı bilinməyən məkanlara qaçışda görməsi Haşımın psixoloji hallarından xəbər verir. Bir çox şeirlərində o, məhz qaçmağı arzulayır. Onun şeirlərində mübarizə yoxdur. Şair sanki yalnız özüylə vuruşur. Ətrafda baş verən ictimai-siyasi hadisələr Haşım şeirində öz əksini tapmır. Şair xəyallar aləminə sığınaraq öz təlatümlü hisslərini müxtəlif rəsm lövhələrinə, daha çox ekspressionistlərin yaratdıqları əsərlərə bənzər mənzərələr yaradaraq ifadə edir. Ümumi mənada sosial və siyasi mövzulara yer verməməyinin bir səbəbi də şeiri mütləq bir gözəllik sahəsi olaraq görməyindən irəli gəlir. Haşım üçün onun poeziyası reallığın acı həqiqətlərindən qaçmasının bir ifadəsidir. Şair bu qaçışlarında gah qürub vaxtına, gah gecənin sakitliyinə, gah payız fəslinin xəzanına, bilinməyən “O bəldə”yə, uzanıb bitməyən “Yollar”a sığınır.

Əhməd Haşımın şeirləri mövzu baxımından o qədər də zəngin olmasa da, insan hissləri baxımından dəyərlidir. Onun şeirlərində ruh aləmimizin müxtəlif çırpıntılarının təzahürlərini görə bilərik. Sosial mövzu sadəcə II Məşrutənin elanı ilə gələn azadlıq ab-havasını daşıyan bir neçə şeirdən başqa digər əsərlərində qarşımıza çıxmır.

Əruz vəznindən istifadə edən şair sərbəst müstəzadda bir çox şeirlər qələmə almışdır. Bu şeirlər arasında xüsusən “O belde” və “Yollar” şeirini qeyd etmək lazımdır. Məşhur türk tədqiqatçısı Mehmed Kaplanın fikrincə, “O belde” və “Yollar” şeirinin yaranması Haşımın anasına olan həsrətindən irəli gəlir. Yollar şeirində şair yenə də bir çox şeirində təsvir etdiyi axşam vaxtından bəhs edir. Daha sonra külək əsir, xəyal bəldəsi canlanır və bu bəldənin sakinləri olan ilahilərdən bəhs olunur:

*Yollar,
Ah ey kimsesiz giden yollar,
Yolların ey sükut-ı hüzn-eseri
Bugünün inmeden şeb-i kederi,
Meabid-i emel ü histe sönmeden bu ziya,
Ölmeden onların ilahileri,
Ah gitmez mi, kimsesiz, sessiz... [3, s.151]*

Haşımın “O belde” şeiri çap olunduğu dövrdə, xüsusilə gənc nəslin sevgisini qazanmışdı. Şeirdə sevgilisiylə hamıdan uzaqlaşmaq istəyən bir gəncin uzaq bir bəldə axtarışı dilə gətirilir. O bəldə dənizin sahilindədir, orda qadınlar hamısı gözəl, saf, incədir. Və iki gənc o bəldədə onları anlamayan insanlardan uzaq bir yerdə məsuddurlar. Bu şeirdə Haşımın işlətdiyi bir ifadə gənclərin dillər əzbəri, onların yaşam tərzinin ifadəsi olmuşdur:

*Ne sen,
Ne ben
Ne de hüsnünde toplanan bu mesa,
Ne de alam-i fikre bir mersa
Olan bu mai deniz
Melali anlamayan nesle aşına değiliz [3, s.157].*

Melali anlamayan nəslə aşına ola bilməyən şair bu şeiriylə minlərlə gənci aşinasına çevirə bilmişdi.

Haşımın müxtəlif dövrlərdə yazdığı şeirlərini gözdən keçirərkən görürük ki, son dövr şeirlərinin dili əvvəlkilərinə nisbətən bir qədər daha sadə olsa da, ümumilikdə şair yaradıcılığının başlanğıcından sonuna qədər şeirdə daxili ahəngi güdmüş və səsləniş gözəlliyinə önəm verməkdən vaz keçməmişdir. “Fəcr-i ati” qrupunun şüarı olan “Sənət şəxsi və möhtərəmdir” fikrinə sadıq qalan Haşım əsəriylə tam fərdi bir poeziya nümunələri ərsəyə gətirmişdir. Bu haqda məşhur tədqiqatçı Fuad Köprülü belə yazır: “Piyale de son şiirlerle ilk şiirlerinin lisanı arasında bariz bir tekamül farkı göze çarpıyor. Lakin, buna rağmen, şairin, ilk eserlerinde olduğu gibi, son eserlerinde de kafiyelere ve nazım tekniğine lakayt kaldığını ve harici ahenkten ziyade deruni ahenke kıymet verdiğini görüyoruz. O, mevzuları, daha doğrusu şiir telakkisi itibarıyla de hayatın ümumi ve büyük cereyanlarına lakayt kalmış, yalnız kendi ruhunun ufuklarında batan güneşleri, inleyen kamışları, kızıl havalarda uçan bülbülləri, yanan suları terennümle meşgul” [3, s.38].

Doğrudan da Haşımın şeirlərində eyni mövzular, təbiət təsvirləri yer alır. Məsələn, şair günün gecə vaxtına bir çox şeirlər həsr edib. Bunlara “Karanlık”, “Bir yaz gecəsi hatırası”, “Çıktığın geceler”, “Gece”, “Gece yarısı”, “Karanlıkta Beyaz Kuşlar”, “Zulmet” şeirlərini misal göstərmək olar. Onu da qeyd edək ki, təkcə “Gecə” adı altında şairin bir neçə şeiri var. Bu şeirləri təhlil edərkən bu mövzudakı şeirlərində ortağ təsvirlərin olduğunu görürük. Haşımın gecəyə həsr etdiyi şeirlərində mütləq bir qadın obrazı var. Bu qadın ya özü hüznüldür, ya da şairi hüznəndirir. Qadın mövzusu Haşımın demək olar ki, bir çox şeirlərində hakim bir obrazdır. Freyd fəlsəfəsindən irəli çıxarsaq, belə bir fikir yaranır ki, Haşımın şeirlərində qadının hakimiyyəti onun çox erkən yaşda anasını itirməsi faktıyla da bağlıdır. Bu haqda Mehmed Kaplan da Haşımın şeirlərini təhlil edərkən yazır: “Çocukluğunda kaybettiği annesine ait hasta, narin, müşfik ve güzel vasıflarını haiz kadın ve kadınlar Haşımın ufuklarını doldurdular. “O belde”de, “Yollar”da kendilerine karşı büyük bir özlem duyulan kadınlar, Haşımın gayri şüurunda yaşayan annesinin hayaliyle ilgili olduğu söylenebilir” [1, s.136]. Mehmed Kaplanın bu fikriylə razılaşaraq bunu da əlavə etmək istərdik ki, qadın, gecə, hövzə, ay, işıq kimi təsvirlərlə bol olan Haşım poeziyası tam bir simvolist poeziyasıdır. Haşımın yaradıcılığa başladığı ilk dövrlərdə heyranı olduğu fransız simvolist və parnasçıların əsərlərində də bu tərz təsvirlər olduqca boldur. Məsələn, məşhur fransız şairi Artur Rimbonun “Ofeliya” şeirinə nəzər salaq:

*Yıldızların vurduğu karanlık durgun suda
Beyaz Ofelya iri bir zambak gibi yüzer
Gider ağır ağır uzun tüllerin altında
O uzak ormanlardan avcı sesle iner
Beyaz tayf gibi üzgün Ofelya yıllar yılı
Gezer bu uzun, karanlık nehrin üzerinde
Gene yıllar yılı onun tatlı çulğınlığı
Söyler durur şarkısını akşam melteminde... [4, s.320]*

AMEA

Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu
Müqayisəli ədəbiyyatşünaslıq, 2019, № 1

Digər bir fransız simvolisti Boudleirdən misralar da Haşım poeziyasıyla səsləşir:

*Derdim, yeter, yeter, sakin ol, dinlen biraz artık
Akşam olsa diyordun, işte oldu akşam,
Siyah örtülere sardı sehri karanlık,
Kimine hüzur iner gökten, kimine gam*

*Hüzün yükseliyor, güler yüzle sulardan
Seyret bir kemerde yorgun ölen güneşi
Ve uzun bir kefen gibi doğuyu saran
Geceyi dinle, yürüyen tatlı geceyi [4, s.318].*

Bu tərz misralar demək olar ki, simvolist şairlərin hamısında rast gəlinir. Türk poeziyasının ilk simvolistlərindən Cənab Şəhaəddinin də şeirləri məhz qadın obrazı, axşam, gecə, hüzn, musiqiylə doludur. Haşım poeziyasının tədqiqatçıları İnci Enginün və Zeynəb Kerman şairin poeziyasını tədqiq edərkən belə bir fikrə gəlirlər: “Haşım seslər işiten bir adam değil, seslerde bile renkler gören bir adamdı” [3, s.27]. Rənglər Haşım poeziyasının bir ifadə vasitəsidir. Mahir bir rəssam tablolar yaratdığı kimi Haşım da sətirlərinin gücüylə oxucunun qarşısında rəsm tabloları yaratmağa qadir bir sənətkar idi. Onun üçün rənglərlə yanaşı, səslər də olduqca önəmli idi. Şeirlərinin bir çoxunda biz musiqini hiss edirik. Musiqini, ritmi, ahəngi yaratmaqda şair əruzun müxtəlif qəlibləri köməyə gəlir və söz oyunları, mübhəm dolu ifadələrin yardımıyla Haşım oxucusunu nağıllar, əfsanələr, yuxular aləminə aparır. Doğrudur, Haşım poeziyası reallıqdan, ictimai həyatdan, sosial problemlərdən uzaq bir poeziya olmuşdur. Bir çox sənət dostları, tədqiqatçılar sənətkarı aşırı dərəcədə fərdiçilikdə günahlandırmış, onu tənqid etmişdilər. Haşım da simvolist Cənab Şəhabəddin kimi şeirin sosial mahiyyət güdməsini qarşısına məqsəd qoymamışdı. Onun yuxarıda qeyd etdiyimiz mövzulara tez-tez baş vürməsini reallıqdan qaçış kimi qiymətləndirmək mümkündür. Haşım poeziyası axtarış içində olan, zaman-zaman kədərli anlara qapanan insanın daxili aləminin ruh çırpıntılarından xəbər verir və sürətlə ötüb keçən həyatın hər bir məqamını – günəşin batmasını, fəsillərin dəyişməsini, quşların uçuşunu, suların axımını, ulduzların parıltısını görüb, həyatın anlarını yaşamağı, onları duya bilməyi bizə öyrədir.

ƏDƏBİYYAT

1. Türk Ədəbiyyatı Tarixi. II c. Layihə rəhbəri Yaqup Dəliöməröğlu. Bakı, 2010.
2. Mehmet Kaplan. Şiir Tahlilləri. İstanbul, 1975.
3. Ahmet Haşım. Bütün şiirleri. Hazırlayanlar: İnci Enginün-Zeynep Kerman. İstanbul, 1987.
4. Ahmet Kabaklı. Türk Edebiyatı. Cilt 1. İstanbul, 1997.

“FEJR-I ATI” LITERARY GROUP AND THE POETRY OF AHMAD HASHIM

SUMMARY

This article is dedicated to the poetry of Fejr-i Ati group members and the well-known Turkish poet Akmad Hashim literary activity. Ahmed Hashim's first poems were published in Mecmua-i Edebiye between 1900 and 1912. At this time, he was a member of the movement known as Fejr-i Ati or “Dawn of the Future”. Later, he published together with other poets in the periodical Dergah in 1921, at around this time, he published his first book of poetry, “Gol Saatleri” – “Lake Times”. His second book of poetry, “Piyâle” – “The Wine Cup”, published in 1926.

**ЛИТЕРАТУРНАЯ ГРУППА «ФЕДЖР-И АТИ»
И ПОЭЗИЯ АХМАДА ХАШИМА**

РЕЗЮМЕ

Данная статья посвящена творчеству известного турецкого поэта-символиста Ахмада Хашима. Хашим издал свои первые стихи в период 1900-1912 г. в журнале «Меджмуаи фюнун». В эти же годы он вступил в литературный круг «Феджр-и Ати», где собрались поэты, которые мечтали изменить устои литературы. Первая книга поэта «Часы на озере» вышла в свет в 1921 году, а в 1926 году была издана его вторая книга под названием «Пияле», где были собраны стихи поэта, созданные под влиянием течения символизм.